

การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ศาสตราจารย์ ดร.สิริวรรณ ศรีพหล

ศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทคัดย่อ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติของประชาชนทุกระดับ สามารถใช้เป็นวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติให้มีความก้าวหน้าด้วยความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับว่าได้สะท้อนถึงคำสอน โดยเฉพาะคุณธรรม จริยธรรมไว้หลายประการที่สามารถนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะคุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏ ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรนำมาพัฒนาให้กับเยาวชนไทยเป็นอย่างดี

แนวทางการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาสามารถจัดทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน ได้แก่ การสอดแทรกหรือบูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 การสอดแทรกหรือบูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และการจัดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรายวิชาหนึ่ง การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถใช้วิธีการเรียนการสอนหลากหลายวิธีที่สำคัญ ได้แก่ การอบรมโดยตรง การปรับพฤติกรรม การพัฒนาจริยธรรมโดยการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม การทำความเข้าใจในค่านิยม ตลอดจนการนำแนวพุทธวิธีมาจัดการเรียนการสอน รวมทั้งอาจจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการเขียน การอ่าน การพูด และการแสดง ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าวจะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาคุณธรรม จริยธรรมอย่างแท้จริง

Abstract

Sufficiency economy has been the philosophy bestowed by His Majesty the King to be the guidelines for living conduct of Thai people for more than 30 years. The sufficiency economy philosophy is the principle for thinking and practice of Thai people in every level. It can be applied to be the way of living to develop oneself, family, community, and country to achieve equitable, secured and sustainable progress.

His Majesty the King's speech reflects his teaching on several points of morality and ethics that can lead to the truly worthwhile way of living. The moral and ethical principles that appear in the sufficiency economy philosophy are especially suitable to be inculcated in Thai youngsters.

There are several approaches in organizing the instructional program on the principles of sufficiency economy philosophy in school, namely, the insertion or integration of the sufficiency economy philosophy into all learning areas in the Basic Education School Curriculum, B.E. 2551; the insertion or integration of the sufficiency economy philosophy into the Social Studies, Religion and Culture Learning Area; and the offering of the sufficiency economy philosophy as a supplementary course in the curriculum.

Several instructional methods can be utilized in the instruction for development of morality and ethics based on the sufficiency economy philosophy. The main methods are the direct training, the behavioral modification, the ethical reasoning method for ethical development, the value clarification method, and the application of the Buddhist approach for instructional management. All of these methods include the organizing of learning activities such as activities concerning writing, reading, speaking, and performance. Examples of these activities will enable students to really develop their moral and ethical characteristics.

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะเพื่อเป็นแนวทาง การดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติของประชาชนทุกระดับ สามารถใช้เป็นวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติให้มีความก้าวหน้าด้วยความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับว่าได้สะท้อนถึงคำสอน โดยเฉพาะคุณธรรม จริยธรรมไว้หลายประการ ที่สามารถนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะคุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ควรนำมาพัฒนาให้กับเยาวชนไทยเป็นอย่างยิ่ง ในที่นี้ขอเสนอรายละเอียดใน 3 หัวข้อด้วยกัน คือ

1. คุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวทางการจัดหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. คุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้รับการบรมราชาภิเษกตามแบบโบราณราชประเพณี เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2493 ณ วโรกาสนั้น พระองค์ได้ทรงพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการ ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” แม้จะเป็นข้อความเพียงสั้นๆ แต่มีความลึกซึ้งกินใจซึ่งเป็นพระราชปณิธานมุ่งมั่นพระทัยที่ต้องทรงปฏิบัติให้ได้

เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่เหล่าพสกนิกรชาวไทย และชาวโลกแล้วว่า ตลอดระยะเวลา 60 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์ และทรงห่วงใยในทุกข์สุขของประชาชนตลอดมา ทรงอุทิศเวลาส่วนใหญ่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมประชาชนทั่วทุกภูมิภาค เมื่อทรงพบกับปัญหา ก็ได้พยายามช่วยเหลือ โดยทรงพระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ ที่มุ่งแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นส่วนหนึ่งในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้พระราชทานเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตที่ยึดหลักความพอเหมาะพอดี มีเหตุมีผล และไม่ประมาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เองอย่างต่อเนื่องยาวนาน ดำรงชีวิตเป็นแบบอย่างได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งได้พระราชทานพระราชดำริให้แก่คนไทยนำไป ปฏิบัติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 18 กรกฎาคม 2517 ความตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อย สร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปโดยลำดับต่อไป หากมุ่งเน้นแต่จะทุ่มเท สร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับ สภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศ กำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้”

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัสแก่พสกนิกร ชาวไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 และภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ได้ทรง เน้นย้ำเป็นแนวทางการแก้ไข เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้ กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจ และสาขาอื่นๆ มาร่วมกัน ประมวลและกลั่นกรอง พระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2549-2554) โดยรัฐบาลได้ยึดแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการพัฒนาประเทศ อันเป็นการสนองพระราชปณิธานสืบสายพระราชดำริต่อไป

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย อุ่มชูตัวเอง ได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง รู้จักอดออม ไม่ฟุ่มเฟือย อยู่อย่างประมาณตน ใช้จ่ายไม่เกิน รายรับ มีการผลิตเพื่อให้พอกินในครอบครัว และมีความเอื้อเฟื้อกันในชุมชน ทะนุบำรุง พื้นฐานตัวเองให้เข้มแข็งทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ

1.1 พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง

ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนของสังคมไทยนั้น คำถามประการหนึ่งซึ่งเกิดกับผู้สอนคือ คุณธรรม จริยธรรมอะไรที่ควรจะพัฒนาให้แก่ผู้เรียน ซึ่งในที่นี่จะประมวลแนวคิดจากหลายๆ แหล่งด้วยกัน

พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ระบุว่าได้สะท้อนถึงคำสอน โดยเฉพาะคุณธรรม จริยธรรมไว้หลายประการ และคุณธรรม จริยธรรมเหล่านั้น สามารถนำมาพัฒนาให้กับผู้เรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในที่นี้ขออัญเชิญพระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สำคัญๆ ดังนี้

1.1.1 ทศพิธราชธรรม 10 ประการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรม 10 ประการ ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาโดยสม่ำเสมอ ทศพิธธรรมประกอบด้วย

1) “ทานัง” ทาน คือ การให้ในที่นี้หมายถึง ให้วัตถุภายนอก เป็นสิ่งของต่างๆ โดยต้องมีผู้รับโดยตรง

2) “สีลัง” สีลัง ภาวะปกติ สีละ แปลว่าปกติ ภาวะปกติไม่มีอะไรรบกวนายรวมทั้งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดภาวะเช่นนั้นด้วย

3) “ปะริจจาคัง” คือ บริจาค คือ เป็นการให้ แต่เป็นการให้ภายในทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ มันต่างจากทานัง ทานังให้อย่างมีผู้รับ ปริจจาคัง ให้อย่างไม่ต้องมีผู้รับ ริจาคสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน อะไรที่ไม่ควรมีอยู่ในตนบริจาคออกไป บริจาคออกไป นี้เรียกว่า สละสิ่งที่ไม่ต้องมีผู้รับ ไม่ซ้ำกับคำว่า ทาน

4) “อาชชะวัง” ความซื่อตรง ความเปิดเผยไม่เกิดโทษเกิดภัย ไม่เกิดอันตรายใดๆ เป็นที่ไว้วางใจได้ ซื่อตรงตั้งแต่ตนเอง คือความเป็นมนุษย์ของตนเอง และซื่อตรงต่อผู้อื่นซึ่งเกี่ยวข้อง

5) “มัททะวัง” มัททวะ แปลว่า ความอ่อนโยน ความอ่อนโยนภายนอกคืออ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งความรักความสามัคคี และความอ่อนโยนภายใน คือความอ่อนโยนของจิตใจ คือจิตที่อบรมไว้ดีแล้ว มีความเหมาะสมถูกต้องอ่อนโยน

6) “ตะปัง” ตะปะ ตะปะ โดยปกติ หมายถึง วิริยะ ความพากเพียร ความบากบั่น ความก้าวหน้า ความไม่ถอยหลัง ความไม่หยุดอยู่กับที่ มีคุณสมบัติเฉาผลาญกิเลสและความชั่วโดยประการทั้งปวง

7) “อ๊กโกธัง” ไม้โกรธ ตัวหนังสือแปลว่า ไม่กำเริบ ไม่มีความกำเริบในภายใน คือ กลุ่มอยู่ในใจ-ไม่มีความกำเริบภายนอก คือประทุษร้ายบุคคลอื่น ไม่กำเริบ ทั้งภายใน ไม่กำเริบทั้งภายนอก เรียกว่า “อ๊กโกธัง”

8) “อะวิหิงสา” อวิหิงสา ไม่เบียดเบียน ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียน อันกระทบกระทั่งตนเองหรือผู้อื่น

9) “ขันต” ขันตี คือ อดทน รอได้ คอยได้

10) “อะวิโรธนะ” อวิโรธนะ แปลว่า ความไม่มีอะไรพิรุณ คือไม่ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้อง หรือผิดไปจากทางที่ควรจะเป็น (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 2530 : 35-38)

ทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการนี้ พสกนิกรของพระองค์ท่านสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติได้อย่างแท้จริง และทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการก็สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.1.2 คุณธรรม 4 ประการ ในคราวครอบรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่พสกนิกร ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2525 พระองค์ทรงกล่าวถึงคุณธรรม 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น

ประการที่สาม คือ ความอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ ถ้าทุกคนรู้จักปลูกฝังให้เจริญงอกงามขึ้นในจิตใจได้ จะเป็นปัจจัยให้ตัวเองและประเทศชาติเกิดความสงบสุขร่มเย็น และจะทำให้ประเทศชาติ เจริญก้าวหน้าและทัดเทียมกับนานาประเทศได้ตามที่ปรารถนา (วารสารการศึกษาไทย 2550 : 31)

1.1.3 คุณธรรมที่เป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคี จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชพิธีเสด็จออกมหาสมาคม รับการถวายพระพรชัยมงคล ณ สหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2549 คุณธรรมที่เป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคีที่ทำให้คนไทยสามารถร่วมมือร่วมใจรักษาและพัฒนาบ้านเมืองมาตราบถึงทุกวันนี้ได้ มี 4 ประการ

ประการแรก คือการที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่นและกับประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฎกติกา และอยู่ในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความดี ความเห็นของตนให้ถูกต้อง เทียงตรงและมั่นคงอยู่ในเหตุในผล

หากความคิด จิตใจ และการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางที่ดี ที่เจริญนี้ ยังมีพร้อมมูลในกาย ในใจของคนไทย ก็มั่นใจได้ว่า ประเทศชาติไทยจะดำรงมั่นคงอยู่ตลอดไปได้ จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ได้รักษาจิตใจ และคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่น และถ่ายทอดความคิด จิตใจนี้กันต่อไปอย่าให้ขาดสาย เพื่อให้ประเทศชาติของเราดำรงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข ทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า”

คุณธรรมทั้ง 4 ประการ สมควรที่คนไทยทุกคนจะน้อมนำมาปฏิบัติและยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งครบถ้วนทั้ง เจริญเมตตาธรรม เจริญสามัคคีธรรม เจริญสุจริตธรรม และเจริญความเที่ยงธรรม

1.2 หลักธรรมตามรอยพระยุคลบาท ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้กล่าวไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกด้าน โดยเฉพาะทรงมีความเป็นไทยอย่างที่สุด ดูได้จากพระราชจริยวัตรของพระองค์ทั้งเรียบง่าย พอดี และมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ถึงเวลาที่คนไทยจะต้องหันมาตามรอยพระยุคลบาทโดยยึดเอาหลักธรรมทั้งหลายที่แสดงให้เห็นมาใช้เป็นหลักปฏิบัติหรือเป็นหลักทำ ทั้งนี้เพื่อความดีงามอันจะบังเกิดขึ้นในชีวิตที่เหลืออยู่

ทางสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ได้ประมวลหลักสิบข้อที่พระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นเราคนไทยดูมาตลอด 60 ปีที่ครองราชย์ หลักนี้สามารถใช้ได้กับทุกอาชีพ ทุกคนขอให้ทบทวนที่ละข้อว่าเราจะปฏิบัติได้ไหม แล้วดูว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติอย่างไร

- 1) ทำงานอย่างผู้รู้จริง และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์
- 2) ความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง
- 3) ความอ่อนน้อมถ่อมตน เรียบง่าย และประหยัด
- 4) มุ่งประหยัดคนส่วนใหญ่เป็นหลัก
- 5) รับฟังความเห็นของผู้อื่น เคารพความคิดที่แตกต่าง
- 6) มีความตั้งใจจริงและขยันหมั่นเพียร
- 7) มีความสุจริต และความกตัญญู
- 8) พึ่งตนเอง ส่งเสริมคนดีและคนเก่ง
- 9) รักประชาชน
- 10) การเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน (สุเมธ ตันติเวชกุล 2549: 34-41)

ประมวลคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทาน แนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งสาระของหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีดังนี้

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ทั้งนี้ ต้องมีเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ คือ

มีความรู้ ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

มีคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ทางสายกลางดังกล่าวนำไปสู่ชีวิตที่สมดุล เศรษฐกิจที่มั่นคงและสังคมที่ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2549)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ สามารถใช้เป็นวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ให้มีความก้าวหน้าด้วยความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน ดังนั้น การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาสู่สถานศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและยึดหลัก เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตจึงมีความสำคัญยิ่ง

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้สะท้อนคุณธรรม จริยธรรม ดังประมวลได้ดังนี้

- 1) การมองโลกในแง่ดี
- 2) เป็นคนมีเหตุผล
- 3) มีเมตตาธรรม
- 4) มีความซื่อสัตย์ สุจริต
- 5) ความขยันหมั่นเพียร
- 6) ความรับผิดชอบในการทำงาน
- 7) ความไม่เห็นแก่ตัว
- 8) ความสามัคคีในหมู่คณะ
- 9) ความประหยัดและอดทน
- 10) การพึ่งตนเอง
- 11) ความจงรักภักดี
- 12) การรักษาสິงแวดล้อม
- 13) ความพอดี
- 14) ความพอใจในสิ่งที่เป็นอยู่
- 15) การแบ่งปัน
- 16) ไม่โลภ ไม่ตระหนี่
- 17) ความรับผิดชอบงานของตนเองและส่วนรวม
- 18) ความมีระเบียบในการทำงาน
- 19) ความมีมานะ
- 20) ความมุ่งมั่นในการทำงาน
- 21) การไม่เบียดเบียน
- 22) ความร่วมมือ ประองตอง สามัคคีกัน
- 23) มีความกตัญญู รู้คุณ
- 24) มีความเสียสละ
- 25) มีจิตสาธารณะ

คุณธรรม จริยธรรม เหล่านี้ เป็นคุณธรรม จริยธรรม ที่ควรสอดแทรกในหลักสูตรและพัฒนาให้แก่ผู้เรียน

นอกจากนั้น ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์ รวมทั้งส่งเสริมแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ธรรมะที่มีความสัมพันธ์และส่งเสริมแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ (1) อริยสัจสี่ (2) มัชฌิมาปฏิปทา (3) สปัปฺริสธรรม (4) สันโดษ (5) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (6) พละ 5 (7) อิทธิบาท 4 (8) พรวาสธรรม 4 (9) คิหิสุข (10) กุศลจรรีฎฐิติธรรม 4 (11) ปัญญา 3 และ (12) ปธาน

2. แนวทางการจัดหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวทางการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน เรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา การจัดหลักสูตรทำได้หลายรูปแบบด้วยกัน ดังนี้

2.1 การสอดแทรกหรือบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

โดยสาระของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา จึงสามารถสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ ทั้ง 8 กลุ่มสาระ ได้แก่ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ

การจัดการเรียนการสอนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อาจไม่ต้องจัดสอนแยกเป็นวิชาหนึ่งต่างหาก แต่อาจจัดสอดแทรกไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ ที่ปรากฏในหลักสูตรได้ การสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ขึ้นอยู่กับผู้สอนซึ่งสอนในแต่ละสาระการเรียนรู้จะวินิจฉัยว่าในแต่ละรายวิชามีบทใด หรือหน่วยใดบ้างที่อาจสอดแทรกแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้

1. กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ซึ่งประกอบด้วยสาระที่ 1 การอ่าน สาระที่ 2 การเขียน สาระที่ 3 การฟัง การดู และการพูด สาระที่ 4 หลักการใช้ภาษา และสาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรมนั้น อาจสอดแทรกปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในแต่ละสาระได้ เช่น เมื่อต้องการฝึกทักษะการอ่าน อาจให้ผู้เรียนอ่านพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือบทความต่างๆ ที่เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือในสาระการเขียน อาจให้ผู้เรียนเขียนเรียงความเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น เรียงความเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง การเห็นคุณค่าและใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เป็นต้น โดยให้ผู้เรียนไปค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่างๆ แล้วรวบรวม ประมวลเป็นเรียงความเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อได้ฝึกทักษะการเขียนเรียงความแล้ว ผู้สอนอาจคัดเลือกเรียงความของผู้เรียนและให้ออกมาอ่านและพูดสนทนาเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ปรากฏในเรียงความนั้น เป็นการฝึกทักษะการฟังและพูดได้อีกด้วย

นอกจากนั้น ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนฝึกการพูดและการเขียน เช่น การอภิปรายเกี่ยวกับหลักธรรมที่ปรากฏในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หรืออภิปรายแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมที่ปรากฏในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

2. กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ สาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ประกอบด้วย สาระย่อย ได้แก่ สาระที่ 1 จำนวนและการดำเนินการ สาระที่ 2 การวัด สาระที่ 3 เรขาคณิต สาระที่ 4 พีชคณิต สาระที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและความน่าจะเป็น และสาระที่ 6 ทักษะ และกระบวนการทางคณิตศาสตร์นั้น ผู้สอนอาจสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในโจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ หรือฝึกการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต ซึ่งอาจเน้นการผลิตอย่างพอเพียง การคิดกำไร ขาดทุน หรือการคิดดอกเบี้ย เป็นต้น การฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการคิดอย่างมีเหตุผลโดยเฉพาะการแก้ปัญหา โดยฝึกเป็นนิสัยนั้น ทักษะดังกล่าวมีความจำเป็น เมื่อผู้เรียนต้องดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ ผู้สอนสามารถสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ในขณะที่สอนเนื้อหาสาระการเรียนรู้กลุ่มคณิตศาสตร์

3. กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ สาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ประกอบด้วยสาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต สาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม สาระที่ 3 สาร และสมบัติของสาร สาระที่ 4 แสงและการเคลื่อนที่ สาระที่ 5 พลังงาน สาระที่ 6 กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก สาระที่ 7 ดาราศาสตร์และอวกาศ สาระที่ 8 ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งสาระดังกล่าว ผู้สอนสามารถสอดแทรกหลักคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในสาระต่างๆ ได้ เป็นต้นว่า

สาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม โดยเน้นเรื่องการไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม การจัดการและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียง โดยผู้สอนสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือคุณธรรมเกี่ยวกับความไม่เห็นแก่ตัว ความประหยัด การไม่เบียดเบียน ความพอดี การมีจิตสาธารณะ เป็นต้น

ในสาระที่ 5 พลังงาน เมื่อเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างพลังงานกับการดำรงชีวิตแล้ว ก็อาจสอดแทรกแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องการใช้พลังงานอย่างประหยัด เป็นต้น

สาระที่ 8 ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผู้สอนควรให้ผู้เรียนได้เข้าใจว่าวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคม และสิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และผู้เรียนจะนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้อย่างไร

นอกจากนั้น ผู้สอนอาจสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างที่สอดแทรกเนื้อหาสาระเพื่อเป็นการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรมให้แก่ผู้เรียนได้อีกทางหนึ่งด้วย

4. กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม นับเป็นสาระที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ในส่วนนี้จะกล่าวรายละเอียดไว้ในแนวทางการจัดหลักสูตรในรูปแบบที่ 2

5. กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา สาระการเรียนรู้สุขศึกษา และพลศึกษาประกอบด้วยสาระที่ 1 การเจริญเติบโตและพัฒนาการของมนุษย์ สาระที่ 2 ชีวิตและครอบครัว สาระที่ 3 การเคลื่อนไหว การออกกำลังกาย การเล่นเกม กีฬาไทย และกีฬาสากล สาระที่ 4 การสร้างเสริมสุขภาพ สมรรถภาพ และการป้องกันโรค สาระที่ 5 ความปลอดภัยในชีวิต ผู้สอนก็สามารถสอดแทรกหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในการจัดการเรียนการสอนได้เช่นกัน เป็นต้นว่า

ในสาระที่ 2 ชีวิตและครอบครัวที่กำหนดมาตรฐานไว้ว่า “พ 2.1 เข้าใจและเห็นคุณค่าของตนเอง ครอบครัว เพศศึกษา และมีทักษะในการดำเนินชีวิต” ผู้สอนชี้ให้ผู้เรียนเห็นว่า หลักคิดของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำให้ครอบครัวและการดำเนินชีวิต มีความสุขสงบอย่างแท้จริง ทั้งนี้อาจสอดแทรกหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา คือ กุศลจริยวัตรธรรม 4 ซึ่งเป็นธรรมะสำหรับทำให้ครอบครัวหรือตระกูลตั้งมั่นอยู่ได้นาน ไม่เสื่อมสลายไปก่อนเวลาอันสมควร ประกอบด้วย หนึ่ง จุลเวสนา คือ ขงหายของหมด รู้จักหาмаไว้ ฌณณปฏิสังขรณา คือ ขงเกำขงขำรุดเสีหำย รู้จักบูรณะ ซ่อมแซม ปรีทิตปำนโกษนหำ คือ รู้จักประมำณในกำรกินกำรใช้ และอติปัจจสีลวันตศถำปนหำ คือ ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบำนแม่เรีอน

หรือสาระที่ 4 การสร้างเสริมสุขภาพ สมรรถภาพ และการป้องกันโรค ผู้สอนสอดแทรกหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่า ถ้าใช้ชีวิตอย่างพอเพียง พอประมำณในกำรบริโภค ชีวิตจะมีคุณภาพ ทำใหรำงกำยมีสุขภาพดีและปรำศโรค รวมทั้งอำจสอดแทรกธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงคือ มัชฌิมำปฏิปทหำ หรือกำรดำเนินชีวิตโดยยึดทำงส่ำยกำง ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตเพื่อควำมสงบสุขในชีวิตประจำวัน หลักธรรมดั่งกล่ำว สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นควำมพอประมำณ

6. กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระการเรียนรู้ศิลปะ ประกอบด้วยสาระที่ 1 ทัศนศิลป์ สาระที่ 2 ดนตรี และสาระที่ 3 นาฏศิลป์ ผู้สอนก็สามารถสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในสาระต่างๆ เช่น ในสาระที่ 3 นาฏศิลป์ ให้ผู้เรียนแสดงละครเชิงสร้างสรรค์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นระหว่างการจัดกิจกรรม ผู้สอนอาจสอดแทรกหลักธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น หลักธรรมอิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมที่ทำให้ถึงความสำเร็จ ได้แก่ ฉันทะ คือควำมพอใจ วิริยะ คือ ควำมเพียร จิตตะ คือกำรเข้ำใจฝักใฝ่ ควำมจริงใจ จริงจังในกำรทำควำมดี และวิมังสำ คือ ควำมรู้จักใช้ปัญญำพิจารณาเหตุผลในกำรทำควำมดี นอกจากนั้น ผู้เรียนยังได้เรีอนรู้กำรทำงำนร่วมกัน ซึ่งต้องมืควำมอดทน กำรช่วยเหลือ กำรแบ่งปันกัน ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้นี้เป็นคุณธรรมที่ปรำกฏในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนในกลุ่มผู้ชมก็สมำรถเห็นคุณค่าของปรัชญำดั่งกล่ำวอ่ำงเป็นรูปธรรม

7. กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ประกอบด้วยสาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว สาระที่ 2 การออกแบบและเทคโนโลยี สาระที่ 3 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และสาระที่ 4 การอาชีพ ในการจัดหลักสูตรหรือเนื้อหาสาระก็สามารถสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้เช่นกัน เป็นต้นว่า

สาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว ที่กำหนดมาตรฐานไว้ว่า “มาตรฐาน ง 1.1 เข้าใจการทำงาน มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะกระบวนการทำงาน ทักษะการจัดการ ทักษะกระบวนการแก้ปัญหา ทักษะการทำงานร่วมกัน และทักษะการแสวงหาความรู้ มีคุณธรรม และลักษณะนิสัยในการทำงาน มีจิตสำนึกในการใช้พลังงาน ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตและครอบครัว” ผู้สอนอาจสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมและธรรมะตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในสาระที่ 1 ในมาตรฐาน ง. 1.1 ดังกล่าวได้ เช่น คุณธรรม จริยธรรม เรื่องความขยันหมั่นเพียร ความรับผิดชอบในการทำงาน ความรับผิดชอบของตนเองและส่วนรวม ความมีระเบียบในการทำงาน ความมีมานะ ความมุ่งมั่นในการทำงาน ความไม่เห็นแก่ตัว ความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังสามารถสอดแทรกธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้นว่า หลักธรรมพละ 5 เป็นธรรมอันเป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ช่วยให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคต่างๆ ประกอบด้วย สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา หรือธรรมะข้อพระราชาธรรม 4 คือ หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ 4 ประการ ได้แก่ สัจจะ คือ ความจริง ทมะ คือ รู้จักข่มจิตของตน ชนติ คือ ความอดทน อดกลั้น และจาคะ คือความรู้จักเสียสละทั้งสิ่งของและกายส่วยส่วนตัว

นอกจากนั้น ในมาตรฐาน ง 1.1 ยังเน้นเรื่องการมีจิตสำนึกในการใช้พลังงาน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ผู้สอนอาจนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในคุณธรรม จริยธรรมข้อความประหยัด ไม่เบียดเบียน ในการใช้ทรัพยากร ให้ใช้อย่างพอเพียงและใช้อย่างคุ้มค่า รวมทั้งการรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ยั่งยืน

หรือสาระที่ 2 การอาชีพ ก็ควรเน้นการประกอบอาชีพที่สุจริต มีคุณธรรม และเจตคติที่ถูกต้องในอาชีพต่างๆ รวมทั้งยึดมั่นในคุณธรรมเรื่องการสันโดษ ซึ่งเป็นคุณธรรม จริยธรรมที่ปรากฏในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

8. กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ สาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ประกอบด้วยสาระที่ 1 ภาษาเพื่อการสื่อสาร สาระที่ 2 ภาษาและวัฒนธรรม สาระที่ 3 ภาษากับความสัมพันธ์กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น และสาระที่ 4 ภาษากับความสัมพันธ์กับชุมชนและโลก ผู้สอนก็อาจสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในสาระต่างๆ เช่น

สาระที่ 1 ภาษาเพื่อการสื่อสาร ผู้สอนอาจสร้างบทสนทนาเพื่อให้ผู้เรียนฝึกการสื่อสารโดยสอดแทรกปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบทสนทนา เช่น การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง การบริโภคอย่างพอเพียง หรือฝึกการอ่านและการเขียน โดยให้ผู้เรียนไปรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แล้วนำมาเรียบเรียง โดยเขียนเรียงความเป็นภาษาต่างประเทศ เป็นต้น นอกจากนี้ อาจสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้เช่นกัน

จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนการสอนทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สามารถสอดแทรกหรือบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ทุกกลุ่มสาระ รวมทั้งการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ระหว่างการเรียนการสอนในแต่ละกลุ่มสาระด้วย ทั้งนี้ผู้สอนต้องวิเคราะห์สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ที่ปรากฏในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และพิจารณาว่าบทเรียนใดสามารถสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเหมาะสม โดยสอดแทรกทั้งส่วนที่เป็นเนื้อหา สอดแทรกส่วนที่เป็นคุณธรรม จริยธรรม และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งทักษะสำคัญๆ ที่ปรากฏในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

2.2 การสอดแทรก หรือบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาบูรณาการไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม น่าจะเป็นที่นิยมและมีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในส่วนของมาตรฐานการเรียนรู้โดยเฉพาะสาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์นั้น มาตรฐาน ส 3.1 ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ไว้ดังนี้

มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

ในการสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งธรรมะที่เกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมนั้น มิใช่สอดแทรกไว้เฉพาะสาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์เท่านั้น แต่สามารถสอดแทรกไว้ในทุกสาระที่เป็นองค์ความรู้ของกลุ่มสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ทั้ง 5 สาระ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระนี้เน้นแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงามพัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม (กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 1)

ในการเรียนการสอนสาระนี้ ผู้สอนสามารถจัดทำหลักสูตรโดยเฉพาะหลักสูตรสถานศึกษา โดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะที่มีความสัมพันธ์และส่งเสริมแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้นว่า

ก. **สันโดษ** คือ ความยินดี ชอบใจ พอใจ อิ่มใจ จุใจ สุขใจ กับของของตน ความหมายโดยย่อ คือ รู้จักพอ รู้จักประมาณ 3 ได้แก่

- ยถาลภสันโดษ พอใจในสิ่งที่ได้มา
- ยถาพลสันโดษ พอใจตามความสามารถ
- ยถาสารูปสันโดษ พอใจตามฐานะ

ข. **ทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์** ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ อุภูฐาน สัมปทา อารักขาสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชชีวิตา

ค. **สัมมาอาชีวะ** คือการเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสม หาเลี้ยงชีพในทางสุจริต

ง. **คิหิสุข (สุขของคฤหัสถ์)** ได้แก่ อตถิสุข โภคสุข อนนสุข และอนวัชชสุข

จ. **ฆราวาสธรรม 4** หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ 4 ประการ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ซันติ และจาคะ

ฉ. **อิทธิบาท 4** คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี 4 ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

ช. **กุลจิริฎฐิติธรรม 4** ธรรมสำหรับดำรงความมั่นคงของตระกูลให้ยั่งยืน เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน ไม่เสื่อมสลายไปก่อนเวลาอันสมควร ประกอบด้วย หนึ่งฐานะ ชีณณปฏิสังขรณา ปรีทิตปานโภชนา และอธิปัจจัยสี่วันตสถาปนา

ธรรมะที่กล่าวมาข้างต้น เป็นตัวอย่างที่ผู้สอนสามารถสอดแทรกหรือบูรณาการ เมื่อสอนในสาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระนี้มุ่งศึกษาระบบ การเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและ ความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก (กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 1)

จากความสำคัญของสาระดังกล่าว เน้นให้ผู้เรียนเข้าใจบทบาทและหน้าที่ในฐานะ พลเมืองของประเทศ ให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข การเป็น พลเมืองดีของประเทศ ต้องรู้จักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ผู้สอนสามารถชี้ให้ผู้เรียนเห็นว่า แนวทางการดำเนินชีวิต ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คืออยู่อย่างพอประมาณ ยึดทางสายกลาง มีเหตุผล รวมทั้งมีภูมิคุ้มกันในตัว จะเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เช่น

- การบริโภค ให้บริโภคอย่างพอเพียง ดำรงอยู่แบบพอมี พอกิน อุ่มชูตัวเองได้ ไม่ เตื่อตร้อน ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหรา รู้จักทำบุญชื้อรายรับรายจ่าย
- ด้านการคิด คือการแสดงความคิดเห็นของตนเอง และฟังความคิดเห็นของคนอื่น แล้วนำมาพิจารณาว่าความคิดใดพอเพียง เหมาะสมอย่างไร

ตัวอย่างการดำเนินชีวิตดังกล่าว จะเป็นการพัฒนาชีวิตที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน ดังนั้น การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนจึงสามารถสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดย ผู้สอนควรวิเคราะห์จากมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละชั้นปี และในแต่ละช่วงชั้นว่าจะสอดแทรก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร สำหรับคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนคุณธรรมที่สามารถ นำมาสอดแทรกตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ผู้เรียนมีการดำเนินชีวิตตามแนว เศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้นว่า

1. การมองโลกในแง่ดี
2. เป็นคนมีเหตุผล
3. มีความซื่อสัตย์ สุจริต
4. ความไม่เห็นแก่ตัว
5. ความสามัคคีในหมู่คณะ
6. การพึ่งตนเอง
7. ความจงรักภักดี
8. การแบ่งปัน
9. ไม่โลภ ไม่ตระหนี่
10. ความรับผิดชอบงานของตนเองและส่วนรวม

11. ความมีระเบียบในการทำงาน
12. ความมีมานะ
13. ความมุ่งมั่นในการทำงาน
14. ความร่วมมือ ประองตอง สามัคคีกัน
15. มีความเสียสละ
16. มีจิตสาธารณะ

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

สาระเศรษฐศาสตร์ มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด อย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตรประจำวัน (กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 2)

จากความสำคัญของสาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ ผู้สอนสามารถสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ได้เกือบทุกบทเรียน และเมื่อวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ทั้ง 2 ข้อ คือ มาตรฐาน ส.3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

มาตรฐาน ส.3.2 เข้าใจระบบและสถาบันทางเศรษฐกิจต่างๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและความจำเป็นของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก

มาตรฐาน ส.3.1 และมาตรฐาน ส.3.2 ที่กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในด้านความสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิต การบริโภค ที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างจำกัด มีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ นับว่าเป็นสาระที่มุ่งเน้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ทั้งนี้ผู้สอนต้องให้ผู้เรียนเห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคและบริการซึ่งเป็นสาระสำคัญของการเรียน เศรษฐศาสตร์นั้น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องได้ โดยเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต้องมุ่งเน้นความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน อันเป็นเป้าหมายหลักของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

นอกจากนั้น ผู้สอนอาจสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะที่สอดคล้องกับแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีการดำรงชีวิตในทางถูกต้อง

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

สาระประวัติศาสตร์ มุ่งให้ผู้เรียนมีความเข้าใจเกี่ยวกับเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอดีต ความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก (*กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 2*)

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ที่กล่าวข้างต้น ผู้สอนสามารถสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ได้เช่นกัน โดยเฉพาะประวัติความเป็นมาของระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งจะเห็นได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจไทยในอดีต นอกจากนั้นผู้สอนยังอาจชี้ให้เห็นถึงความผิดพลาดของสถานการณ์เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศ จนทำให้เกิดวิกฤติการณ์มาแล้ว เป็นต้น รวมทั้งอาจยกตัวอย่าง การดำเนินชีวิตของบรรพชนในประวัติศาสตร์ ในแง่ของการใช้ชีวิตอย่างเศรษฐกิจพอเพียง มีคุณธรรม จริยธรรม และหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หรือบรรพชนของประเทศ มีกระบวนการทางความคิด คือคิดอย่างไรที่นำไปสู่การดำรงชีวิตด้วยความสงบและพลเมืองของประเทศมีความรัก สามัคคีกัน เป็นต้น การสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสาระนี้ ผู้สอนสามารถ วิเคราะห์จากมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละชั้นปี และช่วงชั้นว่าเนื้อหาสาระของบทเรียนใดที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบ้าง

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

สาระภูมิศาสตร์ มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง ลักษณะทางกายภาพของโลก แหล่งทรัพยากร และภูมิอากาศของประเทศไทย ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (*กระทรวงศึกษาธิการ 2551: 2*)

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์นี้ ผู้สอนสามารถสอดแทรกให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การดำรงชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยชี้ให้เห็นถึงการทำลายสิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนทำให้เป็นภัยต่อมนุษย์เอง เพื่อการแก้ไขปัญหา ผู้สอนอาจสอดแทรกปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเมื่อนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตแล้ว มนุษย์จะอยู่กับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยใช้อย่างพอเพียงพอประมาณ จะทำให้ทรัพยากรไม่สูญหายไปก่อนเวลาอันควร การไม่เบียดเบียนธรรมชาติ บำรุงรักษาธรรมชาติ จะทำให้ชุมชน ประเทศ รวมทั้งโลกมีการพัฒนาที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน

อย่างแท้จริง นอกจากนั้น อาจสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และธรรมะที่ส่งเสริมแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง เช่น คุณธรรม จริยธรรม เรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม การไม่เบียดเบียน สิ่งแวดล้อม การมีความกตัญญู รู้คุณสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การสอดแทรก หรือบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ทั้ง 5 กลุ่มสาระนั้น ผู้สอนต้องวิเคราะห์คำสำคัญ (Key-words) สาระสำคัญ (Concepts) ตลอดจนหลักการ (Generalization) ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ความสำคัญออกมา รวมทั้งวิเคราะห์และสังเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ในสาระทั้ง 5 ในแต่ละชั้นปีและช่วงชั้น เมื่อจะจัดทำคำอธิบายรายวิชา จึงบูรณาการสาระสำคัญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปให้เหมาะสม

3. การจัดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรายวิชาหนึ่ง รูปแบบการจัดหลักสูตร ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอีกแนวหนึ่ง คือการจัดเป็นรายวิชาหนึ่งต่างหาก ซึ่งก็เป็นที่นิยมเช่นกัน โดยจัดเป็นสาระเพิ่มเติมไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หรือเป็นสาระเพิ่มเติมในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ ก็ได้ การจัดเป็นรายวิชาต่างหากนี้ สามารถจัดได้ทุกชั้นปี และทุกช่วงชั้น คือ ตั้งแต่ชั้น ป.1- ม.3 และช่วงชั้น ม.4-6 ตัวอย่างรายวิชาที่อาจจัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติม เช่น

- หลักธรรมในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
  - การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง
  - การสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
  - ระบบเศรษฐกิจโลกกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
  - การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน
  - โครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามแนวหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
  - การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง
- ฯลฯ

แนวทางการจัดหลักสูตรในเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 แนวทางนั้น ควรจัดหลักสูตรในลักษณะหลักสูตรเกลียวสวาน (Spiral Curriculum) หมายถึง การจัดเนื้อหาหรือหัวข้อเดียวกันไว้ในทุกระดับชั้น แต่มีความยากง่ายและความลึกซึ้งแตกต่างกัน

3. การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สามารถจัดได้อย่างหลากหลายวิธี วิธีที่สำคัญ ได้แก่

3.1 การอบรมโดยตรง การอบรมโดยตรง เป็นวิธีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนอีกแบบหนึ่งที่นิยมปฏิบัติสืบกันมาช้านานแล้ว โดยมีเป้าหมายเพื่ออบรมให้นักเรียนเข้าใจว่าคุณธรรม จริยธรรมที่ถูกต้อง ที่ควรยึดถือมีอะไรบ้าง ทั้งนี้โดยมีสมมุติฐานข้อหนึ่งว่าผู้ใหญ่มีประสบการณ์มาก่อน ย่อมรู้ว่าคุณธรรม จริยธรรมใดที่ควรยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ สิ่งใดควรหลีกเลี่ยงหรือไม่ควรปฏิบัติ ประสบการณ์ในอดีตจะเป็นบทเรียนหรือเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนที่จะยึดถือเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนต่อไป

การอบรมโดยตรงจึงเป็นความพยายามที่ผู้ใหญ่หรือครูถ่ายทอดคุณธรรม จริยธรรมที่ตนยึดถือให้กับผู้เรียน และยังเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนไปสู่ความถูกต้อง การอบรมโดยตรงนี้จะพบได้ไม่เฉพาะที่โรงเรียนเท่านั้น แต่การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือของพระภิกษุ หรือนักบวชในศาสนา ก็ถือเป็นการอบรมโดยตรงได้เช่นกัน สำหรับวิธีการอบรมผู้เรียนโดยตรงที่ครูผู้สอนสามารถนำมาปฏิบัติในห้องเรียนและนอกห้องเรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีอยู่หลายวิธี ตัวอย่างเช่น (1) การเสนอแบบอย่างบุคคล (2) การเป็นตัวอย่างที่ดี และ (3) การใช้เหตุผลชักชวน

3.2 การปรับพฤติกรรม การปรับพฤติกรรมเป็นกระบวนการที่พัฒนามาจากแนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยม การปรับพฤติกรรมที่มีจริยธรรมของบุคคล มีเทคนิคที่สำคัญอยู่หลายเทคนิคด้วยกัน เป็นต้นว่า การเสริมแรงทางบวก การใช้ตัวแบบ การแต่งพฤติกรรม การชี้แนะ การลงโทษ และการควบคุมตัวเอง ซึ่งผู้สอนสามารถนำเทคนิคดังกล่าวไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

3.3 การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม การพัฒนาจริยธรรมโดยการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนั้นเป็นที่นิยมและนำมาใช้อย่างแพร่หลายในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรม จริยธรรม การพัฒนาจริยธรรมโดยการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg) มาเป็นพื้นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยโคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมของคนเราเป็น 3 ระดับคือ ระดับก่อนกฎเกณฑ์บังคับ ระดับเกณฑ์สังคม และระดับเหนือเกณฑ์สังคม ซึ่งแต่ละระดับยังแบ่งเป็น 2 ชั้น รวม 6 ชั้นด้วยกัน

การพัฒนาจริยธรรมโดยการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมนั้น หัวใจของกระบวนการสอนอยู่ที่การอภิปรายของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องราวที่ผู้สอนนำเสนอ ซึ่งเป็นเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เป็นข้อขัดแย้งทางจริยธรรม โดยผู้สอนจะมีบทบาทในแง่ของการเป็นผู้ดำเนินการและให้คำแนะนำ ช่วยเหลือให้การอภิปรายดำเนินไปตามเป้าหมาย ดังนั้น เพื่อให้การพัฒนาจริยธรรมด้วยวิธีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้ประสิทธิผลอย่างแท้จริง เทคนิคการอภิปราย การแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อนำไปสู่การอภิปราย การรวบรวมข้อมูล การรวบรวมเหตุผลจึงมีความสำคัญ

กาลเบิร์ต และโจนส์ (Ronald E. Galbraith and Thomas M. Jones) ได้เสนอกระบวนการหรือขั้นตอนการดำเนินการสอนโดยการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ตามลำดับดังนี้

- ขั้นที่ 1 ขั้นเผชิญเรื่องราวที่เป็นข้อขัดแย้งทางจริยธรรม
- ขั้นที่ 2 ขั้นกำหนดความคิดเห็นที่ยังไม่ถาวร
- ขั้นที่ 3 ขั้นสำรวจเหตุผล
- ขั้นที่ 4 ขั้นยืนยันความคิดเห็นส่วนบุคคล

3.4 การทำความกระจ่างในค่านิยม การทำความกระจ่างในค่านิยมเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถค้นหาหรือทำความเข้าใจในค่านิยมที่ตนยึดถือ รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างค่านิยมที่เกิดขึ้นกับตนเองและค่านิยมที่เป็นส่วนรวมอีกด้วย การทำความกระจ่างในค่านิยมจะเป็นวิธีการที่จะช่วยผู้เรียนที่ยังไม่มีความกระจ่างในค่านิยมของตนเอง เกิดความมั่นใจ เข้าใจ และเห็นคุณค่าในสิ่งที่ตนคิด สิ่งที่ตนยึดมั่นเชื่อถือและสิ่งที่ตนเลือกกระทำลงไป การพัฒนาค่านิยม โดยการทำความกระจ่างในค่านิยมเป็นการให้ผู้เรียนค้นหาค่านิยมด้วยตนเอง ไม่ได้เน้นที่เนื้อหาว่าควรพัฒนาค่านิยมอะไร แต่จะเน้นวิธีการที่จะให้มีค่านิยมมากกว่า

ค่านิยมนั้นมีลักษณะความเป็นกลาง ไม่มีค่านิยมใดดีแท้ในทุกสถานการณ์ การค้นหาค่านิยมจึงมุ่งที่จะใช้วิธีการคัดเลือก ค้นหาค่านิยมที่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกคน ต้องการช่วยให้ผู้เรียนเกิดความกระจ่างว่าสิ่งที่เขาแสดงออกมานั้นเป็นค่านิยมที่แท้จริงของเขาหรือไม่ ช่วยให้ผู้เรียนได้พิจารณาเลือกสิ่งต่างๆ ด้วยการตรวจสอบจากการกระทำของตนเอง

กระบวนการทำความกระจ่างในค่านิยมนั้นเชื่อว่า คนเราจะมีค่านิยมที่สมบูรณ์ได้จะต้องตรวจสอบจากกระบวนการที่เป็นระบบเสียก่อน ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนตามลำดับ 7 ขั้นตอนดังนี้ (Simon, Howe, and Kirschenbaum, 1972 : 19)

การเลือกค่านิยม

1. เลือกอย่างเสรี การที่บุคคลจะมีค่านิยมอย่างแท้จริงจะต้องมีโอกาสเลือกค่านิยมอย่างเสรี ไม่มีใครบังคับให้เลือก

2. เลือกจากหลายๆ ตัวเลือก การจะมีค่านิยมได้นั้นจะต้องเลือกจากตัวเลือกหลายๆ ตัวเลือกไม่ใช่ยอมรับจากสิ่งที่มีอยู่เพียงสิ่งเดียว

3. เลือกโดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น โดยพิจารณาจากรายละเอียดของแต่ละตัวเลือก พิจารณาถึงผลที่จะตามมาทั้งผลด้านดีและไม่ดี

การเห็นคุณค่า

1. พอใจ ภูมิใจ ชื่นชมยินดีกับสิ่งที่ตนได้ตัดสินใจเลือกแล้ว
2. ยึดมั่นกับสิ่งที่ตนเลือกอย่างเปิดเผย

การปฏิบัติ

3. ลงมือปฏิบัติตามสิ่งที่ตนได้เลือกไว้แล้ว
4. ปฏิบัติสิ่งนั้นอย่างสม่ำเสมอ ทำซ้ำ จนเป็นคุณลักษณะประจำตัว กลายเป็นวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตของตนเอง

ราทส์ (Louis Rath) ได้เสนอเทคนิคหรือกลยุทธ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยการทำ ความกระจำในค่านิยมว่ามีอยู่หลายวิธีการ เป็นต้นว่า เอกสารค่านิยม การจัดลำดับ การลงคะแนนเสียง คำถามค่านิยม ฯลฯ

3.5 การนำแนวพุทธวิธีมาพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ในแต่ละหลักศาสนามีแนวทางในการถ่ายทอดคำสอนและแนวปฏิบัติแก่ผู้นับถือศาสนานั้น ซึ่งแนวทางในการถ่ายทอดคำสอนและแนวปฏิบัติสามารถนำมาประยุกต์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมได้ ในพระพุทธศาสนาก็มีหลักการสอนและวิธีสอนของพระพุทธเจ้าที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เช่นกัน ในที่นี้จะยกตัวอย่างกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม โดยใช้แนวพุทธวิธี ซึ่งมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน ได้แก่

1. วิธีสอนแบบบรรยายหรืออธิบาย
2. วิธีสอนแบบไตรสิกขา
3. วิธีสอนแบบปุจฉาวิสัชนา
4. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา
5. วิธีสอนแบบอริยสัจสี่
6. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์
7. วิธีสอนแบบเบญจขันธ์
8. วิธีสอนตามหลักพหุสูตร
9. วิธีสอนแบบอุปมาอุปไมย และ
10. วิธีสอนตามกระบวนการเผชิญสถานการณ์

นอกจากนี้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่นักเรียน สามารถทำได้อย่างหลากหลาย ได้แก่

1. กิจกรรมการเขียนเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ตัวอย่างกิจกรรมเกี่ยวกับการเขียน เป็นต้นว่า กิจกรรมการทำความดี กิจกรรมการบันทึกการทำความดีของนักเรียน กิจกรรมการบันทึกประจำวัน

2. กิจกรรมการอ่านเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ครูผู้สอนสามารถพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ผู้เรียนด้วยกิจกรรมการอ่าน นอกเหนือจากการอธิบาย อบรม สั่งสอนของครูแล้ว ครูสามารถนำหนังสือหลายๆ ประเภทมาให้ให้นักเรียนอ่านเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้นว่า ประเภทการ์ตูน เช่น การ์ตูนธรรมะ การ์ตูนสอนใจ ประเภทนิทาน เช่น นิทานชาดก นิทานเวตาล นิทานอีสป นิทานสุภาพจิต ประเภทนิยาย เช่น นิยายอิงประวัติศาสตร์ ประเภทหนังสือเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญ อุตชีวประวัติ วาทะของบุคคลสำคัญของไทยและของโลก รวมทั้งหนังสือเกี่ยวกับสารคดีหรือเรื่องสั้น เป็นต้น จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจคุณธรรม จริยธรรมที่สอดแทรกไว้ในเรื่องราวได้อย่างถ่องแท้และถูกต้อง การจัดกิจกรรมการอ่านนั้น อาจจัดได้ทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน สำหรับกิจกรรมเกี่ยวกับการอ่าน ครูอาจจัดได้หลายกิจกรรม เช่น การอ่านพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กิจกรรมการอ่านนิทานเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม

3. กิจกรรมการพูดเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ครูผู้สอนสามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ผู้เรียน กิจกรรมที่เกี่ยวกับการพูดสามารถจัดได้หลายกิจกรรม เป็นต้นว่า การอภิปราย การปาฐกถา การสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ฯลฯ

4. กิจกรรมการแสดงเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม กิจกรรมโดยใช้การแสดง จัดเป็นกิจกรรมแบบหนึ่งที่สามารถจัดให้แก่ผู้เรียนทุกระดับชั้น ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมการแสดงเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมหลายรูปแบบ ได้แก่ กิจกรรมการแสดงละคร เช่น ละครสั้น ละครใบ้ นาฏการ ละครล้อเลียน ละครเลียนแบบ และการแสดงหุ่นประเภทต่างๆ และกิจกรรมการแสดงบทบาทสมมุติ

นอกจากนั้น กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตาม ศักยภาพ พัฒนาอย่างรอบด้านเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เสริมสร้างให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน แบ่งเป็น 3 ลักษณะได้แก่ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ สำหรับกิจกรรมประเภทเพื่อสังคมและสาธารณ-ประโยชน์ โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมได้อย่างหลากหลาย โดยจัดในรูปแบบของกิจกรรมใน สถานศึกษาหรือกิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมดังกล่าวผู้สอนสามารถสอดแทรกการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้เช่นกัน

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ..... (2551). *ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). *หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐานพระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- กวิณ เสือสกุล. (2550). “รายงานพิเศษ” *วารสารการศึกษาไทย*. ปีที่ 4 ฉบับที่ 28 มกราคม 2550.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2530). *ทศพิธราชธรรม ทรงวิทย์ แก้วศรี บรรณาธิการและผู้เรียบเรียง จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร. คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ*
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2549). “หลักธรรมตามรอยพระยุคลบาท” ใน *สรรสาร Reader's Digest* 1 มิถุนายน 2549.
- ..... (2550). *เศรษฐกิจพอเพียง : การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- Simon, Sidney, Howe, L. and Kirschenbaum, H. (1972). *Values Clarification: Handbook For Practical Strategies for Teachers and Students*. New York: Hart.